

ՔԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՏՐԻԱՐԳՈՒԹԻՒՆ

ԱՐԲԵՊԵՍԿՈՊՈՍՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՄԵՏՐԱՊՈԼՏՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅՈՑ ՄԷԶ

(Շարունակութիւն, տես Բազմավէպ 1926, էջ 88)

6. Եթէ կարենայինք ենթադրել՝ թէ Հայոց դարձին ժամանակ մեծ Հայաստանի մէջ եպիսկոպոսներ չգտնուելուն պատճառաւ, Լուսաւորիչ ստիպուած էր որ և է տեղ մ'երթալ ձեռնադրուելու, և կենարիա գնաց, հարց պիտի ծագէր՝ թէ իւր յաջորդները բազմաթիւ եպիսկոպոսներէ շրջապատուած, ինչո՞ւ նոյնպէս հոն գնացին, և ինչո՞ւ հոն միայն։ — Փաւստոսի վկայութիւնքն անոնց մասին՝ ձեռք առնուլ, ձեռնադրութիւն մը թէ «կեղակարծ» և թէ «բացառիկ» որով և սոյն պարագայ մը նկատուի, կամ այլ ընդ այլոյ մեկնութիւն մը յերկրել¹։ Կամ՝ դարձեւ վերջ եկող հետեակ պատմիչները ժամանակակցէն աւելի տեղեակ համարելի, և

անոնց լուծիւնն ուրիշ ձեռնադրութեան մը նկատմամբ՝ «զօրաւոր փաստ» հռչակել ժամանակակցին վկայութեան դէմ²։ Կամ պատմչին չորրորդ անգամ պնդելէն տաղուկացած՝ «չուզել այլ ևս անդրադառնալ այդ ձեռնադրութեան խնդրոյն վրայ», որ այդքան նեղը կը գնէր զինքը, և իսկոյն զղջալ ու սկսիլ նոր կարկատանք մը՝ Ներսեսի և զինքը ձեռնադրող Եւսեբիոսի թուականաց անմիաբանութեան մասին, որ փաստերով հերքուած է Գեղզհրէ³։ այս գործը, որպէս զի ճիշդ սահմաններ, ամէն բան ըսել է՝ ոչ ինչ ըսելու

1. Օրմա. Ազգ. 1746 — 2. Աճ. 156, — 3. Աճ. 169, — 4. Գեղ. ֆ. Բ. 42.

համար. ցուցնել է՝ թէ՛ ո՛րքան դժուարին կացութեան կը մատնուի մարդ, երբ փորձէ պատմութիւնը հեռացնել պատմութիւնէն՝ և վերջապէս՝ զփառաստուս մարդոցն էլ է իւր պատուանդանին վրայ:

Ինչո՞ւ ուրեմն, կը դառնամ հարցնել, այնքան հայրապետներ անընդհատ գնացին ի կեսարիա: Պատշաճութեան կամ սկսած սովորութեան մը պարզապէս հետեւելու համար արդեօք: Բայց չափազանց կը լինէր այդ միօրինակութիւնը և անմեկնելի: Ո՛չ, պատճառը կեցած է Ղևոնդիոսի թղթին մէջ. «հաստատուալ կայցէ վկայութիւն» ի կեսարիա ձեռնադրուելու: Ուրեմն պայման մ'է՛ որ կը տանի զիրենց. և պայմանը կ'ենթադրէ՝ ծանուցեալ իրատեք մը մէկ կողմէն, և պարտք մը միւս կողմէն:

7. Այդ ստիպման ստուգութիւնը կը հաստատուի նաև վկայութեամբ յոյն գրչի մը, Գեզասիոս կիւզիկեցւոյ, հեղինակ Նիկիոյ ժողովոյն պատմարեան (գրուած 475-777 թիւոցին), որ անոր նշանաւոր հարց կարգին կը յիշէ Լուսաւորչի ձեռնադրիչը, «Ղևոնդիոս կեսարու կապաղովկիայ, զարդ եկեղեցւոյ Տեառն, որպէս և այնոցիկ (եկեղեցեաց) որ ի կապաղովկիա, ի Գաղատիա, ի Պոնտոս Դիոսպոլտեայ, ի Պափղագոնիա, ի Պողմոնիականն Պոնտոս, ի Հայաստան փոքր և ի Մեծ» ('Αρμενίαν μικράν καὶ μεγάλην¹). Իւր իշխանութիւնը կը տարածուէր ուրեմն այդ բոլոր վիճակաց վրայ, որոց մէջ էր և ամբողջ հայ աշխարհը: Հայաստանեայց Արտոյն հեղիւ նալը կիւզիկեցւոյն խօսքերը ծամածոց, յեղած զըչազբական սխալի մը վրայ: Հոովմէական կայսերութեան մարզացուցակը, որ պատրաստուած է Ե դարու սկիզբը², Պոնտոսի կուսակալութեան ներքե կապաղովկիոյ գաւառներ կը նշանակէ՝ «Հեղանուպոնտոս, Պողմոնիականն Պոնտոս, Ա և Բ կապաղովկիա, Ա և Բ Հայաստան»³, որոց վերջինս նոյն ցուցակին

«աղաւաղեալ» օրինակ մը փոխեր է ի «Փոքր և Մեծ Հայաստան», ըսաւ Օրմա-նեան⁴, և հետեցեաց՝ որ այդ անուանը հոմանիշ էին, և Գեղասիոս ազ կը հասկանար Ա և Բ Հայաստանը⁵, այսինքն կապաղովկիոյ սահմանակից երկու հողամասերը:

Կը պատասխանեմ: Եթէ մարզացուցակին երկրորդ օրինակը սխալագիր է, ուրեմն տգետ գրչի մը ձեռքէն ելած է, վասն զի սխալը տգիտութեան յատուկ է. և տգիտի մը համար շատ դիւրին էր անունները շփոթել, կամ իրեն ծանօթ անուն մ'անծանօթին տեղ դնել, վերջինը պարզելու կամ ճշդելու նպատակով: Բայց ոչ բնական ողջմտութիւնը և ոչ մարդկային սովորութիւնը կը ներեն՝ նոյն աշխարհին երկու գաւառաց կամ նահանգաց միանգամայն տալ մի և նոյն անունն՝ առանց որոշիչ վերադրի մը. զոր օրինակ «Հայաստան» միայն ըսել, և ոչ «Ասային Հայաստան», Երկրորդ Հայաստան» է որ ըստ կարգի: Աղոյսն թէ՛ յոյն և թէ՛ հայ գրաւանութիւնը կը ծառանան Օրմանեանի պահանջած հոմանշութեան դէմ, ինչպէս Հ. Բ. Սարգիսեան ալ դիտել տուաւ⁶: Ամբաւ են հելլէն գրչաց վկայութիւնը, որոցմէ շատ ցայտուն է Ստրաբոնի այս սահմանը՝ թէ Եփրատ գետը «բղխելով ի հիւսիսային կողմանցն Տաւրոսի, հոսի ընդ արևմուտս Հայաստանի՝ որ Մեծն կոչի, մինչև ցփորքն, ունելով զսա ընդ աջմէ»⁷: Այսպէս աշխարհ համօրէն Եփրատի երկու կողմերը փնդոքն է միշտ փոքր ու Մեծ Հայքը, և ոչ բնաւ այլուր:

Այս կրկնակ բաժանումն Յոյներէն սովորեցան մեր մատենագիրք ևս, և Խորեանացւոյն Աշխարհագրութիւնը, որ հետեւողութիւն է Պտղոմէոսի, նոյնպէս փոքր Հայոց ու Մեծ Հայոց բաժանարար սահման կը դնէ զԵփրատ⁸: Այսպէս և «Տրդատ արքայ (կամ արքայութիւն, զօրք երկրին, Թագաւորք, աթոռ կաթողիկոսութեան)

1. Գրեթ Բ, Է. Է. — 2. Հմմ. Daremb. Provincia, 721. — 3. Արշ. 728. — 4. Արտ. Հայո.

40-42. — 5. Սարգ. Արտ. 193. — 6. Սար. Արտ. ԺԱ, ԺԲ, 8. — 7. Խորեան. 606.

Հայոց Մեծոց՝ մարգարացական կամ խորհնացուն՝ Երկրորդ Հայաստանը տեսած չեն քնաւ. ոչ ալ իրենց աշխարհն այս երկրորդ անուամբ մկրտուած է երբեք: Միանգամայն իրեն տրուած մեկնութեան չափ անտեղի բան պիտի ընէր կիւզիկեցին, Ա և Բ Հայաստանը միայն զնելով Ղևոնդիոսի վիճակին մէջ, և զըրկելով զայն Գ Հայաստանէն, որ նոյնպէս անոր կը պատկանէր, գտնուելով յայնկոյս Եփրատայ՝ փոքր Հայոց մէջ, ուր չէր հասներ Հայոց կաթողիկոսութեան սահմանը, ինչպէս պիտի տեսնենք յետոյ: Ոչ, Օրմանեանի մեկնութիւնն երազ մ'է միայն, յարմար «սխալ» գրողի և սխալ տեսնողի: Ճշմարիտ է Գեղասիոսի վերակայութիւնը՝ թէ փոքրին հետ Մեծ Հայոց ևս իրաւասութեան ենթարկուած էր կենսաբիւր յաթոսի՝ «ուստի հանդերձեցաւ նա պատրաստութիւն շինութեան ձեռնարկութիւն»:

8. Մոյն պատմական ճշմարտութիւնս կը հաստատուի նաև ուրիշ փաստերով. և նախ փաւստոսի մէկ տեղեկութեամբ: Ս. Ներսէս երբ Գնելի տարապարտ սպանման պատճառաւ գտեցաւ Արշակայ հետ, սա ուզեց անոր տեղ կաթողիկոս զնել զՉոնակ. և «հրամայեալ տայր կոչել զամենայն եպիսկոպոս Հայոց աշխարհին» որպէս զի զան ձեռնադրեն այդ նոր թեկնածուն: Իւր կոչին հպատակեցան երկու հոգի միայն, Աղճնեաց ու Կորդուաց եպիսկոպոսները: Իսկ ընդհանուր եպիսկոպոսութիւնը չուզեց զործակցել արքային՝ հակառակ իրաւանց կենսաբիւր յաթոսի՝ զոր կը մեծարէր, և որուն որոշեց հաւատարմի մնալ, ի հեճուկս Արշակայ խիստ հրամանին: Այսպէս հայ արքունեաց այս առաջին փորձը՝ բաժնելու մեր հայրապետութիւնը կենսաբիւր, ձեռնադրեցաւ: Չոնակ հակառակաթոռ մը նկատուեցաւ. իսկ Ներսէս առժամապէս լռեց ու մեկուսի քաշուեցաւ, պահելով միշտ իւր իրաւունքը, զոր յետոյ Պապայ օրով վերստին սկսաւ ի գործ զնել և առաջնորդել հօտին:

9. Արշակայ որդւոյն պահուած էր՝ վերջնական հարուածը տալ այդ անողորհ կեղեցեակներն, կենսաբիւր այդ նախկին սանին ու հայ բարեբեռու յեղաշրջողին, և լրացնել հորը գործը: Արքայական սեղանին վրայ թուալից բաժակ մը լռեցեց անոր հեղին լեզուն: Հարուածը միանգամայն կապաղովկիոյ հովուապետութեան դէմ էր. և Պապ չկրկնելու համար հորը ձախողած փորձը, ուղղակի «եպիսկոպոս» մը՝ զՅուսիկ՝ ինքնագլխաբար առաւ յաջորդ դրաւ սրբոյն: Բայց ինքն ալ սխալեցաւ հաշուին մէջ: Լսեց, կ'ընէ փաւստոս, կենսաբու եպիսկոպոսապետը, որ այն ժամանակ երեւելի ու բարսեղն էր, այդ կարգադրութիւնը, և «ոչ՝ որպէս սովոր էին՝ առ հայրապետն տանել ի կենսաբիւր ի ձեռնադրութիւնն»: և քան զայս աւելի ծանրը, — զի Յուսիկ արդէն անկարօտ էր ձեռնադրութեան, — Հայոց հայրապետ կարգուեց էր «առանց նորա հրամանի»: Եւ «իւր քա յայն մեծ զարմանալով ցամառն եղեալ հայրապետին կենսաբու», ցատում մը՝ որ քաղաքավարականէն շատ աւելի զօրաւոր կապ մը կը պահանջէ երկու աթոռոց մէջ, նահանգային ժողով կը կազմէ, և «զերեցին թուղթ ցամամար մեծապէս» Պապայ ու հայ եկեղեցւոյն, «և լուծին զիշխանութիւն կաթողիկոսութեանն»: այս ինքն՝ թէ հայրապետը մի իշխանաց ձեռնադրել զեպիսկոպոսն Հայոց»: Այս գործով նորամուտ ունեցութիւն մը չէր ընէր կենսաբիւր աթոռը Հայաստանի մէջ, այլ կը զործադրէր իւր պատմական իրաւունքը, զոր հայ կղերն ալ կ'ընդունէր հուլիսեամբ, ւերստանալով Պապի կարգադրութեան դէմ. այնպէս որ «յայնմ հետէ բարձաւ իշխանութիւնն Հայոց զեպիսկոպոսն ձեռնադրել»: և բոլոր ընծայեալք «երթային ի քաղաքն կենսաբացուց և անդ լինէին եպիսկոպոսք»: Իսկ կաթողիկոսն անոնց «ի վերոյ միայն նստէր, և հաց օրհնէր թագաւորացն»:

1. Արք. 49, 106, 110, 128, 600, 606, 614, 648.
2. Խորհ. 608. — 8. Արք. 617. — 4. փաւ. 128.

Այսպէս Յուսիկ՝ ի քնէ իսկ երկչոտ, «կայր ի լուռութեան և ի հանդարտութեան զամենայն աւուրս կենաց իւրոց»¹։ Այնքան յստակ են այս տողերը, որ մեկնութեան չեն կարօտիր ինձմէ։

10. Փաւստոսի այս գորդիչ տեղեկութենէն գայթակղած, չուզեց հաւատալ Չամչեանը, «անձոռնիս» և ազգիս դէմ «յատեկութենէ» համարելով զայն²։ Անոր արձագանգ տուաւ Օրմանեան, պատմչին գրածներն որակելով «մտացածին եղջերուաքաղ» մը³։ Վասն զի զգաց՝ որ այս տեղեկութիւնը սովորական բառախաղով մը չէր լուծուեր։ Հին դպրոցը, սկսեալ Ղ. փարպեցւոյ ժամանակէն⁴, ընդհանրապէս խոժոռ նայեր էր դարու այդ պատմագրին, անոր տուած ծանօթութիւնը գտնելով «անհանդս լսողաց»⁵։ Սակայն զորի եւրոպահայ զրականութեան մէջ իւր արժանաւոր տեղը կը բռնէ արդէն՝ մեր ամբողջ երախտագիտութեան արժանի հեղինակը։ հայ լինի թէ յոյն, որ տոհմային պատմութեան կարեւորագոյն շրջանին ակնանտես, միակ ու լաւագոյն աղբիւրն է։ և որոյ մէջ թարգմանիչն յետոյ դրեր է բաժին մ'իւր երեսակայութենէն, զոր խոհականութեամբ զտելով, կ'ունենանք ստուգադոյն տեղեկութիւնները։ Վերջիններէս է նաև Ներսեսի ապօրէն յաջորդին կրած կանոնական պատիժը, որոյ հաղորդիչ կրկին թղթերը թէպէտ կորսուած, բայց Հայաստանի մէջ անոնց ստեղծած վիճակը քաջ կը ճանաչենք ուրիշ աղբիւրներէ։

11. Փաւստոսի զօրանորագոյն վկայն է նոյն ինքն յիշեալ պատիժը սահմանող ս. Բարսեղը՝ իւր անկորուստ մնացած միւս թղթերով։ Ասոնց մէջ կարեւորագոյնն է «առ Տերնտ կոմս» գրածը, որուն բախտ ունեցայ հանդիպելու՝ նոյն հօր զոր ծերը խուզարկելով⁶։ Սա՝ Փաւստոսի և Խորենացւոյն ալ ծանօթ համանուն յոյն

զօրավարն է՝ որ բանակով մ'եկաւ Թաւուրեցոց զՊապ Հայաստանի, պաշտպան կեցաւ միշտ անոր քով, և յետոյ սպանեց՝ ի պատիժ անոր պատրաստած դաւին Յուսնաց դէմ⁷։ Եւ այդ բոլոր շրջանին, որ տեղեկ ծօթ տարի⁸, Տերնտ հաստատուած էր «յերկրին Հայոց»՝ արքային մօտ, զոր և մահացուց Բագրեանդայ մէջ, ուր հայ և յոյն բանակներն իրարու քով կը զբոսնուէին⁹։ Արդ այդ զօրավարը, որ Բարսեղի հին բարեկամն էր, ս. Ներսեսի սպանութենէն քիչ յետոյ՝ կայսեր հրամանաւ կեսարիոյ արքայիսկոպոսին կը զրէ եպիսկոպոսներ տալ՝ առանց հեղինակաւոր կաթողիկոսի մնացած Հայաստանին. և ինքն իսկ կը նշանակէ անուններ, որոց մէջ կ'երևի թէ յոյնի ալ կային։ Այս կը լինէր 372 թուին։

Ս. Բարսեղ, խստութեան հետ նաև ողջամիտ մարդ, կ'ընդդիմանայ օտար թեկնածուաց՝ իբրև անյարմար առաջնորդութեան Հայոց, և կ'ըսէ։ «Արդ որպէս մարթիցէ ինձ, զլուխդ պատուական, հնազանդել հրամանադդ, և տոյ եպիսկոպոստեսն Հայաստանի. այնքանոյ բարեկամիդ իմոյ և զործակցիդ՝ յոյր ձեռն ակն ունէի գտաւ։ նեղ ինձ արս պատկանաւորս, այնու զի ուր բնակեալդ՝ ոչ պակասեն և բարեպաշտք և խոհականք և հմուտք լեզուին, և որ այլոց ևս սովորութեանց իւրոյ ազգին տեղեակ իցէ»։ Հոգ յիշուած Հայաստանի մասին դիտելի է Գեղզբիի Տուռնբիդի հետ¹⁰, թէ Բարսեղ իւր թղթոց մէջ լուր՝ Ἀρμενισαով կ'իմանայ Մեծը, և փոքրը յայտնապէս կը կոչէ Ἀρμενία μικρά։ Արդէն Տերնտի ղեկավարն ալ մեծ Հայքն էր՝ ըսինք, Եւ հաւա այդ անդեփրատեան նահանգին եպիսկոպոսները կեսարիայէն կը ձեռնադրուին նաև ըստ Բարսեղի, որ անոնց ընտրութեան մէջ իրեն գործակից ունի Տերնտ բարեկամը։ Ուստի Փաւստոսի պատմածը բացարձակ ճշմարտութիւն էր։

1. Փաւս. 226-27. — 2. Զամբ. Ա, 370. — 3. Օրման. Արց. 226-26. — 4. Փարպ. 11, 14. — 5. Նոյն 14. — 6. Patrol. Graeca, տ. 82. Կմ. 99.

7. Փաւս. 185, 187, 201, 208, 282. Խորեն. Գ, 14, 15, 18. — 8. Խորեն. Գ, 18. — 9. Փաւս. 281-82. — 10. Գեղ. փ. Բ. 130. Tourn. 480.

12. Մեր պատմիչն իրեն նույնքան զորաւոր վկայ մ'աւ ունի նոյն ինքն Ներսիսի սպանչին զործը Պապ տեանելով բոլոր հայ եպիսկոպոսաց երեսդարձութիւնն իւրմէ և իւր կարգած հայրապետէն, ստիպուեցաւ ինքն ալ խոնարհիլ կեսաւրիոյ ժողովին կարգադրութեան առջև, և իւր ընտրած եպիսկոպոսները ձեռնադրուելու յղել հոն, Զայս կը հաստատէ ս. Բարսեղ իւր զոյգ թղթերով, զորս զրեց յաջորդ տարին (373ին), առ թշնոդատոս եպս. Նիկիոպոլիս փոքուն Հայոց, և առ Մելիտոս եպս. Անտիոքայ՝, և զորս համառօտեց նաև Հ. Գեղեղմի։ Առաջինը մէջ այսպէս կ'ըսէ եպիսկոպոսապետը. «Գիտասալիւր Կա՛ զի փաւստոս եկն առ մեզ թղթովք ի Պապայ, ոյք հայցէին՝ զի ձեռնադրեսցի յեպիսկոպոս։ Այլ յորժամ ի բարեպաշտութենէ քուսմէ և յայլոց եպիսկոպոսաց խնդրեցաք վկայութիւնս, արհամարհելով զմեզ» չողաւ առ Անթիմոս, և ի նմանէ՝ առանց զեկուցանելոյ մեզ՝ ընկալեալ զձեռնադրութիւն, դարձ արար » և իսկ Մելիտոսի այսպէս կը գրէ. «Եւսմիմ ևս բարեպաշտութեան քոյին գիտել՝ զի փաւստոս որ յարեալ է ի Պապ, յեղբորէն Անթիմոսէ ձեռնադրեալ է յեպիսկոպոս՝ առանց ընդունելոյ զվկայութիւնս, ի տեղի պատուական եղբորն կիրարկ, այնպէս զի Հայաստան լցեալ է խռովութեամբ »։

Կը տեսնենք յայտնապէս՝ որ կղերական դասը, ճակատած թագաւորին դէմ, թափուր մնացած վիճակի մը թեկնածու կը դրկէ զկիրեղ՝ ձեռնադրուելու, և Պապ իւր հանձնին փաւստոսը, Սա սրտնեղած Բարսեղի կատարելի օրինական քննութենէն, ուսկից կ'երեւի թէ վախելու պատճառ ունէր, կը դիմէ Բ կապաղովկիոյ օստանին՝ Տիանէի մետրապոլիտին Անթիմոսի, որ նախաձեռնող մ'էր Բարսեղի, և ձեռնադրութիւն կը ստանայ. այսու իսկ հաստատելով՝ թէ Հայաստանի մէջ ձեռնադրել չկար իրեն, Յուսիկ ինքնին ձեռնադրեալ մնալով, և թէ կ'ուզէր ձեռ-

նադրուիլ անվրէպ մէկ կամ միւս կապաղովկիայէն միայն, ինչ որ ուշագրաւ է։ Մեր պատմիչն իւր «մտացածին եղջիրուած քաղն» ընդունելի ընելու համար՝ չեմ յուսար թէ կաշառած լինի կեսաւրիոյ հոս վուսպեան այս թղթերը կերտելու։

13. Եւ «Հայաստան լցեալ էր խռովութեամբ», ոչ թէ յիշեալ եպիսկոպոսին, այլ առ հասարակ կաթողիկոսական խնդրոյն պատճառաւ։ Զի Ներսիսի յաջորդն իրաւագործ և և ապկար, Պապ խոտորու պատակտիչ քաղաքականութեան մը հետեւող, և եպիսկոպոսական դասն անոր հակառակորդ, ստիպուած պիտի ծագէին այդ վրդովմները։ Ս. Բարսեղ ամէն ճիգ կը թափէր, կը շարունակէ ինքն իսկ առ Տերենտ թղթին մէջ, «որպէս զի հաստատեցիք զխաղաղութիւն յեպիսկոպոստանս Հայաստանի. և զնոսա՝ որպէս ի դէպ էր՝ հաւանեցուցիք ի բաց թողով զսովորականն անփութութիւն, և բուռն հարկանել զանենեզ գիտութենէ զեկեղեցեացն Տեառն, Եւ և կանոնս ետու նոցա զայնցանէ՝ յորս անփութութեամբ մեղանչէին ի Հայաստան, եթէ որպէս արժանիցէ պատկառ կալ այնոցիկ »։

Ուրեմն ձեռնադրել միայն չէ կեսաւրիոյ հայրապետին նոր յանձնառութիւնը հանդէպ Հայոց, այլ անոնց կուրծներուն ալ միջամտել, ու բարոյականի կանոններ տալ անոնց։ Եւ հոս ևս կ'արդարանայ լիովին փաւստոս, որ կը վկայէ՝ թէ Ներսիսի մահումը՝ անոր սահմանած բարեկարգութիւնը խանգարուեցան, որով ս. Բարսեղ կը հարկադրէր այդ մասամբ ալ ձեռնարկներ ընել։ Եւ հայ եկեղեցին կ'ընդունի նաև անոր կանոնները. և հաւանաբէն աղոնք իսկ են, զորս մեսրոբեան լեզուով պնեն՝ դարուց ի դարս խնամով պահէր է իւր ծոցին մէջ, և մինչև առ մեզ հասուցեր։ Ո՛րքան տարբեր կը խորհէին մեր նախնիք քան զմեզ, և որչափ անճանաչելի դարձուցեր ենք մեք այդ նախնիքն իրենց։

14. Փաստոս՝ զՅուսիկ պաշտօնագրուկ ընող կապաղովկեան ժողովի նկարագրու-
թեան մէջ յոյժ կարեւոր ակնարկ մ'աշ-
ուենի. «Եղև, ի՛նքս, ժողով՝ եպիսկոպո-
սացն սինհնդոսին նահանգին կենարու՝
առանց հայրապետին» և իւր «հայրապե-
տովս» կ'իմանայ՝ ոչ եթէ Հայոց դէմ
զայրացող և նոյն ժողովը կազմող ս.
Բարսեղը, որոյ բացակայութիւնն անտեղի
էր լինէր, այլ Հայոց նորընտիր կաթո-
ղիկոսը, որ չէր հրաւիրուած զինք դա-
տապարտող ժողովին: Կը հետևի՝ որ կե-
սարիոյ նահանգային ժողովներէն սովորա-
բար անպակաս կը լինէր Հայոց հայրա-
պետն ալ, որոյ համար այդ առթիւ իւր
բացակայութիւնը նշմարելի է դարձնը
պատմէն: Իւրողհետև նահանգային ժո-
ղովին անդամները նոյն նահանգին վիճա-
կաւորներն էին միայն, ինչպէս կը հաս-
տատեն Փաստոս և ընդհանուր սովորու-
թիւնը, ուրեմն Հայոց կաթողիկոսն ալ՝
որ կը մասնակցէր անոնց, նոյն նահանգի
առաջնորդաց դասուն կը պատկանէր, և
չէր զուլան անկախ վիճակի մը:

Չայս կը հաստատէ դարձեալ ս. Բար-
սեղ մէկ նամակին մէջ՝՝ գրուած 372ին
առ Դամասոս պապ և առ Իտալիացի ու
գաղիացի եպիսկոպոսունն, արիոսեան հեր-
ձուածոյն ճարակման դէմ, որոյ մէջ իրեն
հետ ձայնակից նշանակուած են երեսուն
և մի եպիսկոպոսներ, և ասոնց կարգին
կը կարդանք նաև Իսթաչի (Յուսիկ),
Պոսթոլ (Խոսրով) և Նարսիս (Ներսէս)
անուններն՝՝ այսպէս իրարմէն քով, որոնք
հայազգի եպիսկոպոսներ են յայտնապէս,
և մասնակցեր են այդ Բղթին խնդրով
գումարուած ժողովին: Յիշեալ Ներսէսը
անկասկած մեր ծանօթ կաթողիկոսն է,
և ինք միայն կրնայ լինել, որողհետև այդ
անունը մեր քով Դ դարու մէջ միակն է,
և չենք տեսներ ուրիշ ոչ մէկ աշխարհա-
կանի կամ եկեղեցականի վրայ: Այսպէս

մեր սուրբ հայրապետն իւր եղբրական
մահուան տարւոյն մէջ իսկ վերջին ան-
գամ կ'երթայ ի կեսարիա՝ իւր ստորա-
գրութիւնը դնելու ս. Բարսղի ձեռնագրին
քով: Իւր ոչ միայն նուաստութիւն չի հա-
մարիր կախուցն այդ եպիսկոպոսապե-
տէն, — պէտք է գիտնալ՝ թէ միջին կամ
մեր դարուս չէր ապրեր նա, — այլ մա-
նաւանդ հիացող մ'է Գամրաց այդ մեծ
հովուապետին արութեան, իմաստութեան
ու չքնաղ վարչութեան, և անոր ի կա-
պաղովկիս հաստատած գեղեցիկ կարգերն
ու բարեկարգութիւնը Հայաստանի մէջ
ալ կը կրկնէ՝, անտարակոյս անոր թե-
լադրութեամբ իսկ, թէպէտև իւր մեծ հո-
գին կարօտ չլինէր թելադրութեանց: Խո-
րենացին նոյնպէս կը հաստատէ անոր
ընդօրինակելի յունական բարեկարգու-
թիւնը՝:

(Շարայարելի)

Հ. Վ. ՀԱՅՈՒՆԻ

ՀԱՅ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԶԵՆՈՒԳԻՐՔ

Ս. ՂԱԶԱՐՈՒՅՈՒՆ ՎԱՆՔԻՆ

(Շար. տես Բազմ. 1926, էջ 67)

Այս Թարգմանիչ Յոհաննէս վարդապետ
Կ. Պոլսեցին, մեր Մատենադարական պատ-
մութեան մէջ «ՀՈՒՈՎ» անունով ճանչե-
ցուածն է, որու մասին գրած եմ երբեմն
(«ՀԱՅԻՂԵՍ ԱՄՄՈՐԵԱՅ» 1893, էջ 369).
Կնած է այն 17րդ դարու կէսին, քա-
ջահմուտ եւրոպական լեզուներու, երկար
ատեն ապրած է Վենետիկ, ուր Թարգ-
մանած է այս գործը, և յետոյ Մարսիլիա
և Ամստերդամ ալ մնալով՝ այն տեղերու
նորակազմ հայ ձուլարաններու զարգացու-
մին մեծապէս ջանադիր եղած է:

Բացի այս Թարգմանութենէն, որ հրա-
տարակուած չէ, ինքն ունի հրատարակած
Թարգմանութիւններ, որոնք վենետիկ և

1. Փաս. 226. — 2. Ն.Պ. 92. — 3. Հմմ. Գեղ. փ. Բ. 118. — 4. Խորեն. Գ. Է.